

NYELVTANI ISMERETEK ÉS KÉSZSÉGEK AZ ÁLTALÁNOS ISKOLA BEFEJEZTEKOR

(Eredményvizsgálat)

Írta: SOMFAI LÁSZLÓ

A Szegedi Állami Pedagógiai Főiskola Gyakorló Általános Iskolájában az 1960–61-es tanévben három nyolcadik osztály végzett. 1961. június 5-én számukra eredményvizsgálatot tartottunk.

A vizsgálat anyagát mi állítottuk össze, s ez osztályok általános iskolás koruk óta ezúttal először vettek részt ilyen írásbeli vizsgálaton, a tanév végén, az egész általános iskolás tananyag lényegét átfogva, *jeligésen*, abban a tudatban, hogy eredményük kutatás céljait szolgálja, és semmiképpen nem befolyásolja tanév végi magyar nyelvi osztályzatukat.

A vizsgálat délután történt, nyugodt tempóban, kb. 100 percet vett igénybe. (Egyik tapasztalatunk az volt, hogy szerencsésebb lett volna a vizsgálati anyag 3/5-ének elkészülte után 15 perces szünetet tartani, s a litografált, gépelt anyag további részeit szünet után kiosztani; bár a fesztelen, nyugodt légkör hozzájárult ahhoz, hogy különösebb fáradtság a tanulókon az utolsó negyedórán sem mutatkozott.)

Az eredményvizsgálat több célt szolgált. A próbaanyagra adott feleletek tükrözték a tanulók nyelvtani ismereteinek és gyakorlati készségének mértékét. A szaktanárok az eredménylapok alapján összehasonlíthatták munkájuk eredményét a tantervi és tankönyvi anyaggal. Rendkívül érdekesek lehetnek általános tapasztalat szempontjából azok a próbapontok, amelyek a tananyag maximalizmusával kapcsolatosak.

1. A megvizsgált gyermekanyag

A VIII. *a*, *b*, *c* osztályokat vizsgáltuk meg. Az *a* osztály fiúkból, a *b* leányokból áll, a *c* pedig koedukált. A 76 tanulóból 74 jelent meg, kettő betegség miatt maradt távol. Természetesen nem gondolunk arra, hogy háromnegyedszáz tanuló eredményeiben sokezer idén végzett általános iskolai tanulóé tükröződnék, mégis sok tekintetben hasznosíthatónak véljük az eredmények elemzését, éppen ezért kíséreljük meg részletesebben ismertetni mind a vizsgálat körülményeit, mind az eredményeit.

Iskolánk főiskolai gyakorló, egy nagyváros szívében. Az *a* osztályban általános iskolai, a *b* és *c*-ben polgári iskolai diplomával rendelkező szakvezető tanár tanított. Az osztályok néhány tájékoztató adata:

Az osztály megnevezése	tanulói létszám	származásuk			tanulm. eredm. rendiség alapján	a magyar átlaga	megjegyzés
		m. + p.	ért.	alk. + e.			
a	26	8 31 ⁰ / _o	10 38 ⁰ / _o	8 31 ⁰ / _o	4,04	3,88	1 tan. hiányzott
b	26	8 31 ⁰ / _o	8 31 ⁰ / _o	10 38 ⁰ / _o	4,15	3,81	— 1 tan. hiányzott
c	24	6 25 ⁰ / _o	8 33 ⁰ / _o	10 42 ⁰ / _o	4,25	4	

A fenti táblázat azt mutatja, hogy az átlagosnál jóval értelmesebb és eredményesebb osztályok megvizsgálása történt; a tanulók osztályzatainak realitáshoz kétség nem férhet, hisz az iskola sok év óta végző továbbtanulói a középiskolákban kitűnően megállják helyüket. Továbbá leszögezhető az is, hogy a magyar nyelv eredménye ez osztályokban sem tartozik a legmagasabb eredményű tantárgyak közé, mint ahogy ezt országosan is tudjuk.

2. A vizsgálat körülményei

A vizsgálat délután 3 és háromnegyed 5 óra között folyt le. Nagy teremben, kényelmesen ülve, egymástól kellő távolságra helyezkedtek el a tanulók úgy, hogy azonos osztálybeliek nem ültek egymás mellett. Három kartárs ügyelt fel arra, hogy ne beszélgessenek, és egymás lapját ne nézzék. (Az elején kellett két tanulót figyelmeztetni, később senkit.) Mivel a felmérés célját a tanulók ismerték, és tudták, hogy az nem vizsgajellegű, gátlástalanul dolgoztak.

Először minden tanuló kis papiroslapra ráírta a nevét, osztályjelét és elhelyezésének sorszámát. Ezt borítékba zárta, s erre csak sorszámát írta. A borítékokat azonnal összeszedtük.

A vizsgálati anyag öt ívlapra géppel írt és sokszorosított tételsorból állott. A tételek hat kérdéscsoportot alkottak. (Lásd alább!) Az 5 ívlapot összefűzve kézbe kapták a tanulók. Az 1. lap fejére mindenki felírta a sorszámát (amint az imént a borítékra is). Vagyis a vizsgálat név nélkül, titkosan történt. (A tanulók nevét, félévi és év végi magyar osztályzatát, valamint az elért összes pontszámát csak mind a hetvennégy tanuló vizsgálati lapjainak értékelése után írtuk a sorszámuk után. Így most olyan adatok is rendelkezésünkre állanak, amelyek a megvizsgált tanulók név szerinti értékelését is lehetővé teszik, valamint a három párhuzamos osztály összehasonlítását. Mivel ez utóbbi tanulságok nem számíthatnak szélesebb körű érdeklődésre, hanem pusztán ez iskola számára értékesek, ezért jelen cikkünkben ezek közlésétől eltekintünk.)

3. A vizsgálat lefolyása

A munkát mind a hetvennégy tanuló egyszerre végezte. Elolvastuk, szükség esetén rövid tájékoztatással láttuk el az első kérdést, s nyomban utána feleltünk rá. A lassabban dolgozókat megvártuk, s a második kérdésre csak akkor térünk rá, amikor az elsőt mindenki megoldotta. A megoldás igen kevés írásbeli munkát igényelt, többnyire egy betű vagy szó aláhúzásával, betűpótlással, kiegészítéssel, elvágással, átalakítással stb. történt.

Az utolsó öt-hat percben az egész vizsgálati anyagot még egyszer átnézheték a tanulók. Radírt nem használhattak, a jónak vélt, de később felfedezett hibás jelzésüket áthúzhatták, s föléje írhatták a helyes megoldást. Így a vizsgálati lapok vakarásmentesek, könnyen javíthatók voltak.

4. A kérdéscsoportok tematikája

- I. Hangtani ismeretek. 10 kérdés.
- II. Alaktani ismeretek. 10 kérdés.
- III. Az ige fajai és ragozása. 8 kérdés.
- IV. Névszók, határozószók és egyéb szófajok, valamint ragozásuk. 10 kérdés.
- V. Az egyszerű és összetett mondat; részei, fajai és helyesírásuk. 4 kérdés.
- VI. Helyesírási próba: hibás szöveg hibáinak aláhúzása. 7 mondat.

5. Az értékelés módja

Az összes vizsgálati lap minden kérdésének kijavítása után mind a 42 kérdés, valamint a helyesírási szöveg eredményeit minőségük alapján százalékban fejeztük ki. Például az 1. számú tanuló I. kérdéscsoportjában teljesen hibátlan az 1., 2., 4., 5., 8. és 9. kérdés megoldása: ennek eredménye $6 \times 100\% = 600$ pont. A 3. kérdés nyolc szavából egynek megítélésében tévedett, az eredmény 85%; a 6. kérdést 30%-ra, a 7.-et 75%-ra, a 10.-et 84%-ra oldotta meg. Ez I. kérdéscsoportban ez a tanuló elért összesen: $600 + 85 + 30 + 75 + 84$ pontot. Ez mindösszesen 874 pont. Ez osztva a kérdések számával, tízzel = 87,4%. Vagyis az I. kérdéscsoportot az 1. számú tanuló 87,4%-osan oldotta meg.

Ehhez hasonlóan számítottuk ki minden tanuló összes kérdéscsoportjának százalékos eredményét.

6. A vizsgálat anyaga

I.

1. *Húzd alá a hibás szók hibás betűjét!* Bosszú, kapú, szomorú, keselyű, gyalu, végű.
2. *Rakd ki a hiányzó ékezeteket!* Merit, barnul, tul, kinyit, kerit, kiszámit, kerul.
3. *Rakd ki a hiányzó ékezeteket!* Vizes, nyil, tuzes, vizre, kuton, kutak, nyulacska, rudig.
4. *Pótoljátok a hiányzó mássalhangzókat!* Sző.. őfür, szaká.. as, kisu.. am, kö.. eny, istá.. ó, háziá.. at, dí.. azás, ú.. ra.
5. *Húzd alá a hibásan írt j hangot!* Fely, zörelly, bagoly, papagály, veszély, akadáj, sejem, bélyeg, tutaj, bivaj.
6. *Sorszámozással szedd betűrendbe az alábbi szavakat!* Angol, állam, április, Antal, árboc, após, apa.
7. *Húzd alá a hibásan írt betűket!* Szalona, lesz, egyyet, egésség, uzsonna, hagyjuk, higyjétek.
8. *Ragassz az alábbi szavakhoz egyet-egyet a -ról, -val, -ból, -vá ragok közül!* Az....., ház....., csöbör....., gonosz.....
9. *Írj öt szótöt, amelyeknek belsejében hosszú mássalhangzó van!*
10. *Írjátok le a j hangot jelölő betűvel kiegészítve a következő szavakat!* Tava....., éme.....eg, ha.....ó, pá.....a, var.....ak, kapá.....a, há.....og, kapu.....a, ha.....tó, gere....., zsiva..., se.....em, zöre.....

II.

1. *Húzd alá a ragokat!* Boltból, lámpáig, néztek, jöjjünk, eldobnátok.
2. *Írd le szótagolva a következő szavakat!* Fiúk....., házra....., Veszprém....., lándzsa....., bosszú....., eddzük....., juhász....., házig....., juhól.....
3. *Húzd alá a jeleket!* Lőjetek, legerősebbet, jutottatok, embereket, Péterére.
4. *Írj három többjelentésű szót!*
Írj három azonos alakú szót!
5. *Vágd le az alapszókat!* Sörös, házaló, kereskedik, beavatott, írva, huszadik, sértetlen.
6. *Ragassz jeleket e szavakhoz!* Tanul....., barátom....., piros....., kér.....
7. *Vágd le az utótagot az előtagról!* Nono, nádszálból, attól, Flódmezővásárhely, nyír-egyházi, varrónőház.
8. *Ragassz képzőket a következő szavakhoz!* Fárad....., kerül....., egész....., zöld....., Kovács....., szabó....., asztal.....
9. *Alkoss igét a következő szavakból!* Gép....., keres....., fal....., merül....., fordít....., tanul....., zöld.....
10. *Írj négy hangutánzó szót!*

III.

1. *Húzd alá egyes vonallal a műveltető, kettőssel a visszaható és hármas vonallal a szenvedő igéket!* Mosatik, vonzódunk, futtatnak, borotválkozzatok, kimerített, megadasson.
2. *Húzd alá a tárgyatlan igéket!* Gondol, esik, van, dolgozik, merül, fordul, fordít.
3. *Alakítsd át felszólító módba a következő igealakokat!* Aratjuk....., forrasztják....., látom....., lósz....., megoldotok.....
4. *Alakítsd át feltételes módba a következő igealakokat!* Kaptam....., látok....., fonjátok....., borítjuk....., fogyassza.....
5. *Húzd alá a felszólító módú igéket, és tedd ki a mondatvégi írásjeleket!* Miért adjuk neki a füzetet Nyomban keressük meg ceruzánkat Megkeressük ceruzánkat Adjuk ki a jussát
6. *Húzd alá a tárgyas igealakokat!* Alkossátok, dobhatnának, látunk, leszünk, keressék.
7. *Húzd alá azokat a szavakat a jobboldalon feltüntetettek közül, amelyek ráillenek a baloldali igealakokra!*

fárasztottatok
kijelentő, feltételes, felszólító mód,
múlt idő, jelen idő, jövő idő,
egyes szám, többes szám,
1., 2., 3. személy,
alanyi ragozás, tárgyas ragozás.

látják

kijelentő, feltételes, felszólító mód,
múlt idő, jelen idő, jövő idő,
egyes szám, többes szám,
1., 2., 3. személy,
alanyi ragozás, tárgyas ragozás.

forrassza

kijelentő, feltételes, felszólító mód,
múlt idő, jelen idő, jövő idő,
egyes szám, többes szám,
1., 2., 3. személy,
alanyi ragozás, tárgyas ragozás.

8. *Írd le a sor elején leírt igének zárójelben meghatározott alakját!*
feled (feltételes; múlt; többes 3.; alanyi)	
üt (felszólító; jelen; többes 2.; tárgyas)	
játszik (kijelentő; jelen; egyes 3.; tárgyas)	
fogad (feltételes; jelen; egyes 1.; alanyi)	

IV.

1. *Húzd alá a következő szavak közül azokat, amelyek nem névszók!* Varjak, várjak, körülbelül, kecsés, de, olvasandó, nézelődik.

2. *Húzd alá a következő szavakban és kifejezésekben ejtett helyesírási hibákat!* Vas-utcai, pirossabb, ez idő szerint, nono, ottartózkodás.
3. *Fokozd a következő melléknéveket!* Sok....., alsó....., kicsiny....., jóízű.....
4. *Írj öt igenevet!*
5. *Írd le betűvel a következő számot: 3 401 015!*
6. *Írd le a mai keltezést ahányféleképpen tudod!*
7. *Milyen névmások a következő szavak?* Mienk....., hány?....., bárki....., magunk....., amekkora.....
8. *Írj ide!* névutós főnevet....., ragos személynévmást....., valóságos határozószót....., igekötős igét....., határozói igenevet.....
9. *Húzd alá a következő szavak esetleges helyesírási hibáit!* Fennt, feljebb, kiljebb, semikor, én helyettem.
10. *Írd a megfelelő helyükre a következő módosító szókat!* Dehogy, valószínűleg, se, vajon, természetesen.
Kérdőszó....., bizonyító szó....., bizonytalanságot kifejező szó
....., tagadószó....., tiltószó.....

V.

1. *Tedd ki a mondatzáró írásjeleket a következő mondatok végére!*
Nem tudom, ismered-e Radnóti költészetét
Lásd be, hogy nincs igazad
Miért akarod elvinni ma délben
2. *Rakd ki a hiányzó vesszőket!* Látom megáll a vasalóval. Tudom ki volt itt. Az osztályok kimentek a Tisza és Maros partjára és sátort vertek. Vagy megszöksz vagy megszöksz.
3. *Elemezd a szokásos aláhúzási jelekkel (állítmány, alany, tárgy, határozó, jelző) a következő mondatokat!* Kölcsey figyelmét nem kerülte el az adózó nép sok szenvedése. Kimentem a selyemrétre kaszálni.
4. *Milyen összetett mondatok a következők?*
Tudom, sokat kell fáradoznotok
A tinta kifolyt, s foltja megmaradt
Foltos a kabát, hisz ráfolyt a tinta
Én szegény költő vagyok, örökül hát nem sokat hagyok
Esik a hó, mégis fekete az utca

VI.

Húzd alá a következő mondatokban esetleg előforduló helyesírási hibákat!

Az örsel tegnap egy gyönyörű kis faluban jártam. A pajtások elfáratnak. Nemsokára pattogott a futballabda, s az uzsonához a fiúk pirossan gyülekeztek. A galyak közül valaki egyget letört. A Velencei tó nem Csongrád-megyében van. Lőjjetek pontosabban! Áld a sarat, nehogy lemaradj!

A hat kérdéscsoport átlagteljesítményét a következő táblázat mutatja:

1.	2.	3.	4.	5.	6.	Mindössze
87 ⁰ / ₀	70 ⁰ / ₀	67 ⁰ / ₀	79 ⁰ / ₀	78 ⁰ / ₀	84 ⁰ / ₀	76,7 ⁰ / ₀

A feladatcsoportok kérdésekre bontva a következő átlageredményeket mutatják:

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Átlag
I.	95	97	96	86	83	62	87	97	78	89	87%
II.	74	77	58	53	81	63	72	69	62	94	70%
III.	58	82	61	66	83	77	51	57	—	—	67%
IV.	70	78	70	80	82	90	66	84	76	92	79%
V.	87	86	59	79	—	—	—	—	—	—	78%
VI.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	84%

A táblázat az első tekintetre arról beszél, hogy a 4. és 5. kérdéscsoport megoldása csaknem teljesen azonos, és mindössze 2⁰/₁₀₀-kal múlja fölül az egész vizsgálat átlageredményét. Ez utóbbit kb. 10⁰/₁₀₀-kal felülmúlja az első kérdéscsoportra adott válaszok összessége, 7–8⁰/₁₀₀-kal pedig a 6. kérdéscsoporté. 7–10⁰/₁₀₀-kal elmarad az eredménytől a 2. és 3. kérdéscsoport átlaga. E számok a témakörökre lebontva azt jelentik, hogy — amennyiben a kérdéscsoportok anyaga nehézségi egyensúlyát feltételezzük — iskolánk most végzett növendékeinek hangtani ismeretei kiválóak, helyesírási, szófaji és mondattani tudásuk (az ige kivételével) erős jó, alaktani tudásuk és igeragozási ismereteik a közepes és jó határán mozognak. (Mind a fenti értékelést — amely a százalékos eredményt a szokásos öt számjegyű klasszifikálás eszközeivel igyekszik kifejezni —, mind a tanulók teljesítményének értékelését így döntöttük el: jeles, akinek átlageredménye 86–100⁰/₁₀₀-os; jó a 71–85⁰/₁₀₀-os; közepes az 56–70⁰/₁₀₀-os; elégséges a 36–55⁰/₁₀₀-os; elégtelen a 0–35⁰/₁₀₀-os.)

7. A vizsgálat eredményei

I. Tanulóink eljutottak a készség fokáig a magánhangzók és mássalhangzók időtartamának helyes jelölésében.

I/1. Hat *u*, *ü*-végű szót olvashatunk itt. Közülük 4 főnév, 2 melléknév. Tanulóink idevágó ismeretei úgy hangzanak: az *u*, *ü* a melléknév végén minden esetben hosszú, a főnév végén többnyire ugyancsak hosszú (gyűrű, bosszú, faggyú stb.), de ismerünk rövid *u*, *ü*-s főneveket is, ilyenek: *alku*, *áru*, *daru*, *falu*, *gyalu*, *hamu*, *kapu*, *eskü*, *anyu*, *apu*, *Icu* és még néhány. Az eredmény 95⁰/₁₀₀-os, tehát rendkívül magas; a 74 tanulóból 54 100⁰/₁₀₀-osan felismerte, hogy a *kapú*, *szomorú*, *keselyű* írása hibás, a *bosszú*, *gyalu*, *végű* pedig helyes. E feladat szóanyagának összeállításakor ügyeltünk arra, nehogy az *áru-árú*, *falu-falú* többjelentésű szavakat belevegyük, mert ezzel zavart keltettünk volna. Általában gondosan kerülnünk kell általános iskolai vonatkozásban nyelvtanításunkban a határesetek, a vagylagos példák alkalmazását, mert világos, tiszta fogalmakat, képzetet, készséget csak az esetben érhetünk el, ha „tiszta” és félre nem érthető s magyarázható tényanyagon folytatjuk vizsgálódásunkat.

I/2. A feltüntetett hét szó *-ít* és *-ul*, *ül* végződésének magánhangzójára ki kellett tenni a rövid vagy hosszú ékezetet. Az eredmény 97⁰/₁₀₀-os, 59 tanuló eredménye 100⁰/₁₀₀-os. A feladott szavak egy részére rövid, a többire hosszú *i*, *u*, *ü* volt szükséges. Sok éves tapasztalatunk azt mutatja, hogy az *-ít* és az

-ul; -ül helyesírásával sokat kell küszködni tanulónak, tanárnak. Ennek megoldása itt kiváló eredményű. A hibák a következők: *barnül* (egy tanuló, aki a tanév végén a magyar nyelv- és irodalomból elégségest kapott); a *tul* rövid u-val három tanulónál fordul elő; *kerül* egyszer; *kinyit* háromszor; *számit* kétszer; *kerit* egyszer. Bizonyára a kapkodás, a kezdeti izgalom okozta, hogy a *tül* egy esetben *tül*, a *barnul* pedig két esetben *barnül* alakban olvasható.

I/3. Ez a tétel az úgynevezett „eres-nyaras” szavak helyes használata felől tudakozódik. Ragos, jeles és képzős szavak találhatók itt, két esetben úgy, hogy azonos szótó más-más végződése miatt tőhangzóját megrövidíti. Az „eres-nyaras” szavak helyesírása, készséggé érése az analógiák megértésére és alkalmazására épít, s mint ilyen, talán többet is kíván annál, ami tíz-tizennégy év közötti gyerekektől elvárható. Úgy tűnik azonban, hogy a megvizsgált tanulók — a három osztály 2 tanár keze alatt végzett — rendelkeznek nemcsak a szükséges ismerettel, de az alkalmazás készségével is. Itt is — akár az előbbi kérdéskor — a hiányzó rövid vagy hosszú ékezetekkel kellett kiegészíteni a szavakat. A 74 tanuló eredménye igen jó, 96⁰/₀-os. Ez arra enged következtetni, hogy ez osztályok ötödikes és hatodikos korukban tanáraik felismerése következtében alapos mértékben foglalkoztak a kérdéssel, és kellően gyakoroltattak is. Ugyanis az „eres-nyaras” szavak ékezetének rövid vagy hosszú volta tudatosság nélkül, pusztán a kiejtésre támaszkodva ilyen magas eredménnyel nem dönthető el. (Teljesen más kérdés — de érdemes volna ezzel is foglalkozni —, hogy az „eres-nyaras” szavak írására fordított idő nem túlmunka-e, amikor — ahogy alább látni fogjuk — egyes más kérdések megválaszolásának eredménye jóval alacsonyabb.)

Ezzel a három kérdéssel elintéztünk véltük a magánhangzók helyesírásának legfontosabb eseteit. Tapasztalatunk szerint a szóvégi *i-i*, *o-o* hibái ritkábbak a fentieknél, s a helyes kiejtés gyakoroltatásával, valamint a kiejtést követő tudatos írásgyakorlással könnyebben megszűnnek a mégis előforduló hibák.

I/4. A mássalhangzók időtartamát kutattuk ezzel a nyolc szóval. Üresen hagyott helyre be kellett írni egy-egy kihagyott rövid vagy hosszú mássalhangzót. A kérdés összetett. Ugyanis van a szavak között olyan, amelynek írása követi a helyes kiejtést, olyan, amely ettől eltér, s található olyan is, amelyet korábban más ortográfiával is írtak (szöllőfür — szöllőfür), olyan is, amelynek írása a szóelemzést követi, nem pedig a kiejtést, végül az *új* és *ujj* azonos alakú (pontosabban: hasonló alakú) szó is előfordul. Az eredmény megint nagyon jó. 86⁰/₀-os. A tanulók egyharmadát teljesen hibátlan, elégségesre mindössze két tanuló oldotta meg. A hibákat a következőkben összegezzük: helytelen a *szöllő* tizenkétszer, a *szakálás* szóalak hússzor, az *ujam* hatszor, a *köppeny* hatszor, az *istáló* tízszer, a *díjjazás* huszonháromszor. (Két tanuló *dillyazás*-t írt!) A *szakáll* és a *díj* szavak írása tehát bizonytalan készséget mutat. Bizonyára ugyanazok a rugók dolgoznak itt, amelyekkel a *lesz*, az *utána* stb. esetében oly sok gyakoroltatásra van szükségünk: az írás nem követi a kiejtést.

I/5. Az 5. és 10. kérdés egymást kontrollálja. A *j* hangunk kétféle jelöléséről van itt szó. E két betű — *j* és *ly* — már korábban is sokak által felvetett egységesítése — köztudomásúan — anarchiára vezetne. Hiszen ha mindenki a kiejtés — s a *j* á t kiejtése — szerint írhatná, sok „variáns” szerepelne, vidékenként más-más (*ijen*; *ijjen*, *ilen*, *illen*, *iljen*, *illjen*). Ezért hát a kb. hatszáz

j-s szavunk közül fokozatosan — a használat mértéke szerint — meg kell tanítanunk növendékeinket a legfontosabbakra. A Somfai—Szemere-féle hat szabályba ugyan beleférnek *j*-s szavaink, de ezek teljes megtanítása általános iskolás fokon alapos maximalizmus volna. Ezért úgy véljük, a szabályokkal való mérsékletes foglalkozás közben hibakutatással kell megkeresnünk a sokak által hibásan írt aktív szavakat, s a készség fokáig gyakoroltatnunk kell őket.

Az 5. kérdésben tíz szó szerepel, a szó végén vagy belsejében *j* hang fordul elő, s a szavak egy része hibásan van leírva. A 10. kérdés tizenhárom szavának *j* hangja kihagyott, az üres helyre *j*-t vagy *ly*-et kell írni. A *zörej* és a *selyem* szó mindkét szósorban szerepel. Bár az eredmény 83, illetve 89⁰/₀-os; ha közelebből vizsgáljuk, mégsem tarthatjuk kielégítőnek. Némely gyakran előforduló szó írása bizonytalanságra vall, ami azt is jelzi, hogy nem történt meg az ez irányú kellő gyakorlás. Azt sem mondhatjuk — amit sokan mentségül szoktak felemlíteni —, hogy egyes tanulók sajátos hibáiról van szó, olyanokérról, akiknek ehhez nincs „érezkük”. Egyáltalán nem védekezhetünk ezzel. Hiszen a — igaz, ritkábban előforduló — *bivally* szót a tanulók 58⁰/₀-a *j*-vel írta, a *zsvajj*-t pedig 56⁰/₀-uk *ly* betűvel. Még a nagyon ismert *selyem* szót is minden negyedik gyermek *j*-vel kívánja írni. A *zörej* szó írása is csak 68⁰/₀-ában helyes. A felmérés — ahogy már említettük — többoldalúan vizsgálta a *j* kétféle jelölését. Így pl. a *zörej* szó végére egyik esetben ki kellett tenni a hiányzó, *j*-nek ejtett hang betűjelét (10. kérdés); a másik esetben viszont egy szósorban a tanulónak alá kellett húznia az esetleg hibásan írt, *j* hangot jelölő betűt, s ebben a sorban a fenti szó így szerepelt: *zörelj*. Minden harmadik tanuló nem látta meg a hibás betűt, vagy pedig *ly*-et írt a szó végére. Jó néhányan elfogadták; ahol *ly*-et láttak, viszont — helyesen — *j*-t írtak, ahol pótolni kellett a hiányzó betűt. Ezek a — bizonytalankodók.

A *j*-*ly* váltakozása ortográfiánknak bizonyára még hosszú ideig problémája marad. Mivel tíz-tizennégy éves korban teljességében nem tanítható meg, ki kell keresnünk az általános iskolás korú ifjúság szótári készletének idevágó szavait: Ezeket aztán a készség fokáig kell gyakoroltatni. Ez nem is csupán az alsó tagozat vagy az V. osztály hangtanításának feladata, hanem folyamatos törődést kívánó kérdés. Az aktív szókészlet peremén sorakozó, valamint a köznyelvben ritkán előbukkanó *j*-hangú szavakkal, írásukkal aztán a középiskolának kell törődnie.

I/6. A hangtani kérdéscsoportban e tétel megoldása a leggyengébb, alig közepes (62⁰/₀). A tanulók azt a feladatot kapták, hogy a következő szavakat szedjék betűrendbe: *angol állam, április, Antal árbo, após, apa*. Csak minden harmadik diákunk végezte el munkáját hibátlanul. A hibás próbalapok megvizsgálása arról tanúskodik, hogy ennek a feladatnak elvégzésére, még az V. osztályban, a tanárok nem fordítottak elegendő időt. Nem tudatos a tanulóknak, hogy a rövid és hosszú magánhangzópárok (o-ó, ö-ő stb.) egy betűnek számítanak. Sok tanulóban működött ezenkívül egy másik téves felfogás: az *apa* szónak „előjogot” biztosítottak a sorrendben az *Antal*-lal szemben, talán a következő okoskodás eredményeképpen: az *apa* három betűs szó, s harmadik betűje ismét *a*; tehát átugrották az *abc*-be szedés második szabályát, s az első után közvetlenül a harmadikat alkalmazták: az első betű azonos, *a*; a második *p* és *n*, de ezen átléptek; a harmadik *t* és *a*, az „előny” tehát az *apa* szóé! Ez a — feltételezett — munkamódszer és okoskodás is a ta-

nulás egykori felületességére vall, arra, hogy sem a tudatosítás, sem az ezt követő gyakorlás nem volt mélységében és időtartamában elégséges. Mivel viszont egyre több ember foglalkozik szótárakkal — idegen nyelvek és szavak szótárai, a Magyar Helyesírás Szabályai szószedete stb. —, a fenti kérdés nem lényegtelen. Erre is meg kell tanítanunk növendékeinket.

I/7. Az itt található hét szó a szavak belsejében található mássalhangzók írása felől tudakozódik, másrészt tartalmaz néhány, az időtartam tekintetében problematikus szót. Mint ilyen, kontrollja az I/4-nek. Az eredmény csaknem teljesen egyezik az I/4. eredményével: 87⁰/₀-os. Az I/4.-ben betűhiányt kellett pótolni, itt — esetleges — hibásan írt betűket kellett aláhúzni. Problémák: hosszan ejtjük, hosszan írjuk (*szalonna, uzsonna*); hosszan ejtjük, röviden írjuk (*lesz, egyet*); mást ejtünk, mint írunk (*egészség, hagyjuk*); s végül a *hagyjuk* szó mellett a *higgyük!* S mindezek egy része helyesen, más része hibásan írva. Ez a feladat — így elemezve — túlságosan összetettnek hat. De valójában a mindennapi nyelvhasználatban sem rendszerbe szedve bukkannak fel az írásbeli nehézségek, hanem rendszertelenül, akár ebben a célszövegben. A magas százaléku eredmény mellett előforduló hibák megvizsgálása azért érdekes, mert ismét beigazolódik, mennyire determinál az írásban a kiejtés, és a jó ritmusérzők előbb hallgatnak a fülükre még tizennégy éves korukban is, mintsem a szóelemzés eszközához fordulnának. Ijesztő a *higgyetek* szó tévesztése. A *higgyetek*nek írt hibás alakot harminckilencen jóváhagyták (53⁰/₀). Persze ez a változó tövű igének kivételes írású, és feltétlenül az a jobb, ha a gy-tövéket *gyj*-vel írják (*hagyjuk, fagyjon*), meg hogy a *d*-tövéket helyesendj-vel (*adjanak, haladjunk*), mint az, hogy esetleg az említetteket *ggy*-vel; akár a *higgyük*-öt! De azért ez az 53⁰/₀-os eredménytelenség arra vall, hogy e kivételes írású szó kellő gyakoroltatása elmaradt. Az *eggyet* hibás alakot a tanulók 14⁰/₀-a hagyta jóvá. Talán említést érdemel még az, hogy a tanulók közel 10⁰/₀-a nem vette észre a hibát a *szalona* írású szóban. A rosszul beidegzett, hibás kiejtés okozta ezt.

I/8. Egészen kiváló eredményű — 97⁰/₀-os — a hasonulás megvizsgálása. A hibák — egyetlen kivétellel — nem a hasonulás nyelvi tény nemismerésén múltak, hanem bizonyos „könnyebb ellenállás” eredményei. Ugyanis négy tanuló elhagyta a *-vá*, három a *-val*, egy-egy a *-ból* és *-ról* ragokat; inkább két szóhoz is ugyanazt a végződést ragasztotta. Egyetlen tanuló írta ezt: *azval!*

I/9. Ez a kérdés szorosan a 4. és 7.-hez kapcsolódik. Hogy eredménye 8—9⁰/₀-kal alacsonyabb, és „csak” 78⁰/₀-os, az a kérdés figyelmetlen megvizsgálásában keresendő. „Írj öt szótót, amelynek belsejében hosszú mássalhangzó van!” Így szólt a kérdés. A hibák kivétel nélkül abból adódtak, hogy tanulóink felületesen nézték meg és értelmezték. Minden leírt szóban valóban és helyesen hosszú mássalhangzó van, de sok esetben nem a szó belsejében, hanem a végén. Ezeket nem fogadtuk el; mert nem fedték pontosan a kérdést. Ezek szerepelnek: *sakk, futball, meggy, hall, áll, száll, itt, ott, amott, imitt, gally, ujj, varr, fröccs, csitt, rossz, higgy*. Három tanuló — érthetetlenül — egyetlen szót sem írt, a 9. kérdés rovatát üresen hagyta. Egy pedig ezt írta: *magassan!*

Végül itt tárgyaljuk a II. tételcsoport 2. kérdését, amely tulajdonképpen ugyancsak a hangtani ismeretek sorába tartozik.

A nehezebb elválasztású szavakban a tanulóknak közel fele bizonytalan. Az eredmény 77⁰/₀-os, mind a kilenc szót mindössze hét tanuló választotta el.

helyesen. Feltételezhető, hogy ötödikes korukban keveset gyakorolták. Több esetben nem a szabályra támaszkodtak, főleg azoknak a szavaknak az írásában, amelyekben két magánhangzó között több mássalhangzó foglal helyet. A *Veszprém* szót 58%-uk így szótagolta: *Vesz-prém* (értelmes vagy annak vélt szövelemek determinálták őket); a *lándzsát* 46%-uk választotta el hibásan (a *dz* és *dzs* kétféle elválasztásában kicsiny a tanulók tudatossága); a *házig* szót 42%-uk elemeire bontotta így: *ház-ig* (tő+rag). Ez utóbbi szóban is bizonytalan a szabálytudás, illetve a szabály *külön* él, nem párosul a készsége-formálódással. Az *eddzük* szót minden harmadik tanuló hibásan választotta el. Tizenhárman így írták: *edd-zük*; nyolcan: *ed-dzük*, ketten nem kísérelték meg a szó leírását; egy tanuló viszont egészen eltért a szó *alakjától* elválasztásában: *edz-zük* (vagyis elfelejtette, hogy a hosszú kétjegyű mássalhangzó első jegyét kettőzzük meg: *bosz-szú*, *haty-tyú*). A *dz* és *dzs* kezelése nehezebb is, mint a többi kétjegyű mássalhangzóé, hiszen ezek a betűk viszonylag nemrég óta viselik állampolgársági bizonyítványukat, s a felnőttek is gyakran zavarba jönnek, ha velük találkoznak, nem tudván, vajon ugyanúgy kezeljék-e őket, mint a *gy-t*, *zs-t* stb.

II. Az itt feltett tíz kérdésre adott, 70%-ot tükröző válaszok igen vegyes értékűek. (A 2. kérdésről fentebb szóltunk, újból nem foglalkozunk vele.) A hangutánzó szók ismerete — könnyű kérdés — kitűnő (94%). Értékben ezt a képzett szavak alapszavainak megállapítása követi (81%). A ragok felismerése (74%) és az összetett szók elő- és utótagjainak elkülönítése (72%) közel azonos eredményt ad. Megközelíti még a „jó” érdemjegyet a 8. kérdés eredménye is (69%), amelyben megadott szavakból új szavakat kellett képezniük a tanulóknak. A többi kérdés megválaszolása nem mutat megnyugtató eredményt. Szavaknak jelekkel ellátása (63%), ige alkotása igéből és névszóból (62%), jelezett szavak jeleinek felismerése (58%) már csak „közepesen” sikerült. A 4. számú kérdés eredménye (53%) pedig „elégséges”.

Nézzük mindezt közelebről!

II/1. Határozóragos és igeragos szavak végén aláhúzták a ragokat. Huszonhat tanuló (35%) ismerte fel mind az öt ragot. Nem húzták alá 26 esetben a *lámpáig-ig* ragját, a *jöjjünk-nk-ját* 25, a *néztek* ige ragját 24 esetben, 18-szor a *dobnátok-tok* ragját, 2-szer pedig a *boltból* határozóragját. Ebből a meglepő jelenségből talán arra szabad következtetni, hogy hetedikben nem volt kellő mértékű a mondatrészek alaki elemeikre való bontása, illetve ötödikben ugyanez az ige ragozásakor. Persze amennyiben ugyanezen szavak fordított irányú mozgásának megvizsgálásakor (tehát nem lebontás, elemekre bontás kérése, hanem szótövek raggal ellátása, vagyis szavak mondatba való alkalmazása) kiderül, hogy ott jobb az eredmény, akkor a fenti hibák veszítenek fontosságukból; hiszen elsődleges a beszéd, a mondatalkotás, és ehhez elemző segédeszköz, tehát másodlagos kérdés, az alaki elemzés készsége. Sajnos, a II. 6., 8. és 9. kérdés elemzése — lásd alább! — nem tudott megnyugtanni bennünket.

II/3. Jeleket húztak alá megadott szavakban. A megvizsgáltak 25%-a ismerte fel mind az öt szóban a jelet. Nem talált jelet a *lőjete*-ben 30, a *jutottatok*-ban 23, az *embereket*-ben 15, a *legerősebbet*-ben 10 tanulóknak. A birtokjelet — *Péterére* — nem ismerték fel 35-en, csaknem fele a megvizsgáltaknak. (E tanulók a fenti szavakat érintetlenül hagyták.) De másféle hibák is felbukkantak: ragokat húztak alá jelek helyett. 13-an azt vélték, hogy a *jutottatok*

végén a *k* többesjel — persze ebben van is némi igazság, csak itt éppen a múlt idő *tt*-je lett volna a precíz felelet; ugyancsak a *k*-t húzták alá 12-en a *lőjete*k módjére helyett. Sokkal súlyosabb annak a 9, illetve 10 tanulónak a tévedése, akik a tárgy *ragját* húzták alá a többes szám jele, illetve középfok jele helyett az *embereket* és a *legerősebbet* szavakban. Mindebből kitűnik, hogy annak idején valószínűleg úgy gyakorolták a jeleket, hogy a jelezett szavakban a jelek a szó végén foglaltak helyet, s utánuk nem következett rag. Ennek igazolására 1961 szeptemberében a jelenlegi VII. osztályaink egyikében — mivel a megvizsgáltak 1961 júniusában végleg elhagyták iskolánkat — külön papirosszeleten harminchárom tanuló elé adtam a fenti 5 szót ilyen alakjában: *lőj, legerősebb, jutott, emberek, Péteré*. Az eredmény feltételezésemet igazolta; ugyanis mindössze néhány tanuló nem húzta alá a birtokjelet, a többi négy szó jelét valamennyien felismerték. Tanulságunk ez lehet: Nem gyakoroltathatunk valamely nyelvi tényt elég sokoldalúan. Megnyugtató tudás és biztos készség csak az esetben várható, ha különböző mondatkörnyezetbe helyezve, más-más alaki elemekkel együtt szerepeltetve tesszük vizsgálat tárgyává a megtanítandó nyelvi formát.

II/4. Ennél a kérdésnél beleütközünk a jelenleg érvényben levő tantervünk egyik maximalizmusába. Maga a nagyon alacsony, 53%-os, eredmény is feltűnő. A többfélet jelentő szavak szétválasztása többjelentésű és azonosalakú szavak csoportjára nagyon nehéz feladat 10–11 éves korban, és sem a szóbeli-írásbeli előadókészség fejlesztése, sem a helyesírás szempontjából nem jelentős kérdés. Idei tapasztalatunk határozottan tanításának céltalanságát igazolja. Ezt is az ötödikben tanulták, s most, nyolcadikban, tehát három év múlva, úgyszólván semmi sem maradt meg belőle. Kevés lehetett a ráfordított idő? Dehát mi indokolja, hogy a mostaninál sokkal több időben foglalkozzunk e kérdéssel, amikor a *selyem* szó leírásával, a *házig* elválasztásával küszködnek, nem is beszélve olyan általános iskolákról, amelyek sokkal rosszabbul állanak a készségek, sőt az ismeretek és jártasságok terén, mint gyakorló iskolánk.

Kérdésünk ez volt: írj három többjelentésű, majd három azonos alakú szót! A válaszok megdöbbentők: hetvennégyük közül csupán tíz oldotta meg hibátlanul (13,5%). Öt tanuló egyetlen többjelentésű szót sem tudott leírni, de egyetlen azonos alakút sem! (Ezek a tanulók közepes, kis részben elégséges magyarosok.) Bennük — s ez felel meg az általános iskola szintjének — együtt él a két fogalom, akár a megvizsgáltak legnagyobb részében is: mindkét csoportba olyan szavak tartoznak, amelyeknek hang- és betűalakja azonos, jelentésük viszont más. S ez elegendő is. Persze végeredményben meg lehet vagy meg lehetne tanítani a tanulók nagy részét arra is, hogy a többfélet jelentő szavakat két csoportra osszák — hosszabb idő alatt. S aki meg is tanítja — sajnos —, nem gondol rá, hogy ezt tulajdonképpen egy kicsit azért is teszi, hogy megmutassa: én erre is képes vagyok. Nos, ilyen bűvészmutatványra igazán nincs szükség. A reformtervezet bizonyára nem különíti majd el a két kategóriát. Javaslatunk: már most „reformáljuk” meg ezzel tanításunkat!

II/5. Képzett szavak alapszavát kerestettük. A feladatul nyújtott hét szó meglehetősen sokoldalú figyelmet kívánt, ezért a 81%-os eredmény jónak mondható. Szerepel itt két melléknév, kétféle melléknévi igenév, ige, határozói igenév, sorszámnév; sőt a *házaló* szó arra is csábíthat, hogy a *ház* gyökeret vágjuk el az *-aló* szóelemtől, nem ismervén fel, hogy itt továbbképzett szóval

állunk szemben. Nos, az eredmény elemzése ez utóbbi feltevést igazolta: 59-en (79%) így elemezték e szót: *ház-aló*; 15-en észrevették, hogy a szóalak szó-fajlag igenév, tehát így jelölték: *házal-ó*, vagypedig mindkét alapszót észlelték: *ház-al-ó*. A nagyon magas (79) hibaszázalék talán arról is árulkodik, hogy a tanulók tudatában gyökérszó és alapszó mindenkor egyet jelent. Érdekes, hogy néhányan a *kereskedik* és *huszadik* szavak képzőjeként csak az *-ik-et* jelölték. Érintetlenül — elemezetlenül — maradt a *sértetlen* szó 8, az *írva*, *huszadik*, *beavatott* szó 3 esetben. De ez jelentéktelen arány.

II/6. Ez a kérdés a harmadikkal párhuzamos. De amíg abban a jelek felismerése, itt szavak jelekkel való ellátása jelentette a feladatot. Az 58%-kal szemben az itt tapasztalt 63%-os eredmény lényegtelen pluszt mutat, s önmagában is csupán „közepes” eredmény. 26 tanuló (35%) hibátlanul oldotta meg. Ami hiányosság a II/3.-nál megmutatkozott, itt durvábban jelentkezett. Beigazolódott, hogy a háromféle végződést a megvizsgált tanulók összekeverik. Persze a sokféle hiba tarkasága megdöbbentő és ijesztő, de — mentségül mondván — arra kell gondolni, hogy ezek eloszolva, a tanulók 65%-ánál úgy észlelhetők, hogy itt is egy, ott is egy-kettő. Tömegükben viszont nagyon elgondolkodtatók, s az ember azon töpreng, vajon nincs-e ez összefüggésben azzal, hogy tanulóink szó- és írásbeli előadókészsége — országosan — annyira gyatra. Félreértés ne essék, dehogyan gondolunk arra, hogy magoltassuk be a képzőket vagy ragokat. De arra igen, hogy lebontó és építő elemzéssel, analízissel és szintézissel, sokat foglalkoztatva ismertessük meg tanulóinkat mennél több végződés jelentésbeli és mondatbeli funkciójával. Mert mikkel is találkozunk e kérdés elemzése során? Jel helyett sokféle raggal és képzővel látták el a feladott négy szót. A *tanul* ilyen alakban olvasható: *tanulok*, *tanulók* (a jel képzett tőhöz) *tanuló*, *tanulva*, *tanulás*, *tanulni*; a *barátom* szó: *barátomat*, *barátomé*, *barátommal*, *barátomtól*; a *piros*: *pirosat*, *piroslik*, *pirosló*, *pirosul*; a *kér* pedig: *kért*, *kérek*, *kérelem*, *kéret*, *kérő*, *kérve*, *kérni*, *kérhet*. Micsoda arzenálja a képzőknek és ragoknak az alig néhány jel helyett!

II/7. „Gyenge jó” eredmény született itt (72%). Azzal kezdenék, hogy az öt összetett szó közé „beugratásul” beiktatott ragos mutató névmáson (*attól*) megoszlottak a vélemények fele-fele arányban. Egyik felük felismerte, hogy ez nem összetett szó, s érintetlenül hagyta, másik felük gépiesen dolgozott, s a hasonlult alakú ragot levágta utótagként. A *varrónőhöz* és a *nádszálból* összetételét egyetlen nem ismerte fel csupán, a többiek helyesen elemezték. A *nono* összetételét nem észlelte 31 tanuló, a *nyíregyházi*-ét 8, a *Hódmezővásárhely*-ét 4. Más tanulók idevágó ismereteinek felületessége a következő hibás készsége eredményezte: a többszörösen összetett szavak elő- és utótagjának megállapításában nem a tudatosság, hanem a gépiesség uralkodott. Az összetett vagy képzett előtag első értelmes részét, illetve az összetett utótag utolsó értelmes részét vélték az egész többszörösen összetett szó elő- vagy utótagjának. Így: *Hódmezővásárhely* (4-en), *varrónő* (1 tanuló), *nyíregyházi* (20-an), *Hódmezővásárhely* (6-an). Ezek a tanulók ez ideig főleg két tagból álló összetett szavakkal foglalkozhattak, többszörösen összetettekkel aligha. Két tanuló a ragokat vágta le!

II/8. és 9. kérdés kiegészíti egymást. Mindkettő új szavak alkotását kéri képzők alkalmazásával, de amíg a 8. nem köti meg, milyen legyen szófajlag az új szó, addig a 9. ígét kér. Mindkét kérdésben szereplő alapszavak vegyesen ígék

és névszók. Mindkét kérdés eredménye „közepes”: 69, ill. 62⁰/₀os. Az egyiket heten, a másikat tizenketten oldották meg hibátlanul.

A 8. kérdés hibás megoldásai — eltérően a II/6. „tarkaságától” — ugyanannak a két-három szónak tömeges érintetlenül hagyásában jelentkeztek. Az egész, a Kovács és a szabó szavakhoz sokan nem tudtak képzőt illeszteni. A másik hibatípus az volt — ami megerősítette a II/6. értékelésénél elmondottakat —, hogy képzés helyett ragozták a szavakat.

A 9. kérdés boncolása ugyanezeket a hiányosságokat veti fel.

A II/10. könnyű kérdés volt. Csupán 15⁰/₀-uk ejtett benne hibát. Ezek a hibák voltaképpen nem hibák, hanem hiányosságok: négy hangutánzó szó helyett hármát vagy kettőt írtak. De mind a 74-en hangutánzókat jegyezték le.

III. A 8. kérdés átlageredménye a leggyengébb: „közepes”. E teljes egészében V. osztályos anyagra a tanulók alig emlékeznek. De ezúttal nem csupán a tanulóknak kell keresnünk a hibát, hanem bizonyos tekintetben maximalistának érezzük a jelenleg érvényben levő Tanterv idevágó részét. Nem hisszük, hogy gyakorlati jelentősége van „az ige fajtái az alany szempontjából” című tételnek, amit az ötödikben tanítunk. Az 1. kérdésben afelől tudakozódtunk, melyik ige műveltető, melyik visszaható, szenvedő a megadott hat közül: *mosatik, vonzó-dunk, futtatnak, borotválkozzatok, kimerített, megadasson*. A tanulók 23⁰/₀-a ért el „telitalálatot”, a többi 77⁰/₀ találgatott — több-kevesebb sikerrel. Ezekkel vagy ilyenfélékkel naponként-találkoznak, és használják is őket — a műveltető leírásán kívül — általában helyesen. Ha viszont helyesen használják, mi konkrét cél indokolná, hogy elméletileg is foglalkozzunk velük?

Ezt mondtuk: a műveltető leírásán kívül. Ezekkel ugyanis szükségszerűen foglalkoznunk kell már az V.-ben, mert sok tanulóknak vannak helyesírási nehézségei az *-at, -et, -tat, -tet* képzőkkel. De a műveltető ige jártassági, sőt készségi fokig is megtanítható anélkül, hogy rendszert tanítanánk, azt tudni illik, hogy az ige az alany szempontjából cselekvő, szenvedő, visszaható, műveltető. Ekkor az V.-esek már tudják, hogy miféle toldalékok vannak, s azt is, hogy a képző új szót alkot. A *taníttat, kéret, bontat* képzett ige, a *tanít, kér, bont* ből képeztük. A továbbiakban nem nehéz megértenünk az úgynevezett műveltetés fogalmát és azt, hogy a *-t*-végű igék műveltető képzője mikor *-at, -et,* és mikor *-tat, -tet*.

A 2. és 6. kérdés szoros kapcsolatban van egymással. Az egyik azt kéri, hogy hét ige közül húzzák alá a tárgyatlan igéket. Az eredmény „jó”: 82⁰/₀-os. A másik ugyancsak aláhúzat, öt ige közül a tárgyas igealakokat. Ez is „jó”: 77⁰/₀-os. Érdekes, ez a tétel a reformtervben úgy szerepel, mintha a tárgyas-targyatlan ige, az alanyi és tárgyas ragozás az V.-ben maximalista követelés volna. Nemcsak a jelen felmérés és sokévi tapasztalatunk szól amellett, hogy a fentiek nem különösen nehezek, hanem a meggondolás is, hogy az általános iskolában az egyre apadó nyelvtani óraszám miatt magasabb osztályokban nem lesz lehetőségünk ennek pótlására. Márpedig nyelvünk sajátos kétféle ragozása mindennapos, és bizony sokszor helytelen használatú.

Hitünk szerint az ígéről tanítandókat jobban kellene súlypontosnunk (amit főntebb az „ige és fajtái az alany szempontjából” tárgykörrel mondottunk, szintén ide tartozik). Ugyanis a mechanikusan alkalmazott „minden ismeret egyaránt fontos” téves elve talán sehol sem bosszulja meg magát olyan mértékben, mint a nyelvtan és a helyesírás tanításában. A legnagyobb gondossággal úgy kell súlypontosnunk a helyes beszéd és helyes írás készségének fejlesztése érdekében a

nyelvtani ismereteket, hogy tanításuk biztosítsa az „alapvető ismereteket és alapvető készségeket”. Ez annak kapcsán merült fel éppen itt, mert a 3. és 4. kérdés eredménye feltűnően gyenge (61, ill. 66⁰/₀-os) eredménye azt sejteti, hogy amíg a kijelentő módú igealakok alkotásában jártasak tanulóink, kijelentő módból felszólítóba, kijelentő és felszólító módból feltételesbe csak magas hibaszázalékkal tudnak igéket átalakítani. Pedig a felszólító módú igealakokat felismerik: az 5. kérdés eredménye 83⁰/₀. Nézzünk csak meg közelebbről néhány hibás eredménylapot!

III/3. Felszólító módba kellett átalakítani igealakokat. *Aratjuk*. Helyes megoldás: *arassuk*. Legtipikusabb hiba: *arass* ötször; vagyis felszólító módot írt ugyan az öt tanuló, de személyt és ragozást tévesztett, tárgyias ragozás helyett alanyit írt. *Forrasztják*. Helyes megoldás: *forrasszák*. Tízen (*forrasztunk*) személyt és ragozást tévesztettek, öten (*forrassza*) személyt stb. *Lősz*. Helyes megoldása: *lőj*. 39-en (*lőjj*) jól ragozták, de helyesírási hibával, öten (*lőjed*) ragozást tévesztettek. *Megoldotok*. Helyes válasz: *oldjátok meg*. Főbb hibák: húszan (*oldjátok meg*) ragozást tévesztettek, huszonketten (*megoldjátok*) módot és ragozást.

Hát ez bizony tarka kép! De hasonlóan az a 4. is, amely megadott igealakok feltételes módú alakjára kíváncsi. *Kaptam*. Mind a 74-en helyesen oldották meg: *kaptam volna*. *Látok*. Helyes megoldása: *látnék*. Tipikus hibák: heten (*látnám*) ragozást tévesztettek, tizennégyen (*látnák*) a nyelvhelyesség ellen vétettek: a feltételes mód egyes szám első személyű alanyi ragozásában a mély hangrendű szavakhoz magas hangú módjel helyett mélyet illesztettek. Ez minden hibás szóbeli vagy írásbeli használat esetén türelmes, de azonnali korrekciót kíván. Hisz nem egyébről van itt szó, mint arról, hogy a tanulónak el kell térnie az anyanyelvén, a „vérében” levő magánhangzó-illeszkedéstől. Ez pedig nem könnyű feladat. *Fogyassza*. Helyes megoldás: *fogyasztaná*. Öten (*fogyasztana*) ragozást tévesztettek, hárman (*fogyasztanánk*) személyt. További sajátos hibák: kilenc tanuló a feltételes mód múlt idejébe írta át mind az öt szót; öt tanuló pedig mindből ható igét képezett.

A hibák zöme arra vall, hogy ezek a VIII. osztályok a tárgyias és alanyi ragozásnak a jártassági fokáig sem igen jutottak el. Vagyis a tárgyias és alanyi ragozással idejében foglalkoznunk kell!

Az igék ragozása az anyaga a 7. és 8. kérdésnek. Két oldalról közelítjük meg velük a lényegét: ragozott igealakok elemzése mód, idő, szám, személy, ragozási fajta szempontjából, illetőleg igetővek ragozása megadott módban, időben, számban, személyben, ragozás fajtában. Mivel a harmadik kérdéssel tüzetesebben foglalkoztunk, s mivel annak hibái szinte azonosak emezekével, a tüzetes elemzéstől eltekintünk. Két dologra mégis rá kell mutatnunk.

Az imént említettük, mennyi nehézséget okoz annak megtanítása, hogy a mély hangrendű igékhez nem hasonul a módjel az alanyi ragozása egyes szám első személyében. A 7. kérdésben szereplő *látnák* igealakot kellett elemezni (ugyanaz ige egyes szám első személyű alakja szerepelt a III/4.-ben is!). 32-en (43⁰/₀) – hibásan – egyes szám első személyű alakot láttak benne. A 8. kérdésben harmadszor is sort kerítettünk erre a nyelvhelyességi kérdésre. A *fogad* tövet feltételes mód, jelen idő egyes szám első személyű alanyi ragozásban kértük. A helyes *fogadnék* alakot mindössze 44-en (59⁰/₀) írták. A hibás 41⁰/₀-ban a hibafajta tarka csokrában sűrűn szerepel a *fogadnék* alak.

A másik figyelemre méltó észrevétel a *játszik* kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám harmadik személyű tárgyas igealak hibás írása. Vagyis nehézségeket tapasztalunk a *j* hang hasonulásában. A *játssza* helyes alakot 74-ük közül csupán kilenc tanuló írta helyesen. Negyvenen így írták: *játsza*, négyen így: *játszja*, egy pedig: *játszsza*. (A többi tanuló hibásan ragozta.) Persze az *úszik*, *mos*, *néz* stb. hasonulás alakját sokkal többen írták volna helyesen, de az *edz*, *pedz*, *metsz*-féléket ugyanúgy hibásan! Mi ennek az oka? Tudjuk, hogy ezek „nehéz” írású igék. De ha tudjuk, akkor hibakutató módszer útján ki kell emelnünk közülük azokat, amelyeket sokan hibásan írnak, s gyakoroltatnunk kell. Vagyis itt megint az jelentkezik, mennyire helytelen a „minden ismeret egyformán fontos” fel fogás. Ellenkezőleg: a nyelvtanban bizonyos ismeretek azért fontosabbak a többinél, mert kellő tudatosítás és elegendő gyakorlás nélkül haszontalanokká válnak, nem teremtenek biztos készséget a nyelv szóbeli és írásbeli használatában.

IV. A 79⁰/₀-os átlageredmény lényegesen jobb tudást és készséget tükröz, mint amivel az ige és ragozása megoldásában találkozunk. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a 66 és 92⁰/₀ között fluktuáló tíz kérdés értékében elég komoly eltérések voltak. Ezek részben a kérdések közötti nehézség-különbségben rejlenek.

Vizsgáljuk meg egyenkint a kérdéseket!

IV/1. A kérdés megfogalmazása alapos megfigyelést kíván: kiemelni egy szósorból a nem névszókat. A kérdés többekben zavart keltett, s bizonyára magasabb lett volna az eredmény a 70⁰/₀-nál, ha nem a negatívumra, hanem a pozitívumra kérdezzük így: húzd alá a névszókat! Nőde ne hasson ez mentegetődzésnek, s az objektív vizsgálat állapítsa meg, többekben nem élt világosan, hogy a névszók — szófaji csoport, amelybe több szófajta tartozik, ezek és ezek. Itt a jó eredményhez ennek biztos tudására feltétlenül szükség lett volna, illetve ennél még jóval többre is, tudnillik arra a készségre, amely segítségre lett volna annak megállapításában, mely szófajok nem tartoznak a névszók közé. Két szó elbírálása megdöbbenést okozott. Ez a *körülbelül* és a *de*. Az előbbit 65-en (88⁰/₀!), az utóbbit 51-en (69⁰/₀!) névszónak jelezték, hiszen nem húzták alá. Említésre méltó még, hogy a két előforduló igét 19-en, illetve 12-en névszónak tartották: nem húzták alá. Az *olvasandó* igenevet viszont körülbelül minden tizedik tanuló aláhúzta, vagyis nem tudta, hogy ez az igenév — névszó.

78⁰/₀-os, tehát „jó” eredménnyel tudták megoldani a IV/2-t. Elrejtett helyesírási hibákat kellett aláhúzniuk. A tanulók 24⁰/₀-a teljesen hibátlanul dolgozott. Igen érdekes tapasztalatokra lehetett szert tennünk e kérdés vizsgálatakor. A *pirossan* hibás szóalak az évek során makacsul jelentkezni szokott. Ezúttal mindenki észrevette, hogy nem — *san* a rag, hanem *-n*. Kritikus kérdésként jelentkezett a 24⁰/₀-ában hibásan elbírált *ez idő szerint*. Beszélt nyelvünkben ez a névutós szerkezet egy szóként hat, akár a valóságos határozószók légiója. Tizennyolcan alá is húzták, azt kívánva, hogy írjuk egybe. Talán az is determinálta őket, hogy e szerkezet jelzőjéhez, az *ez* mutatónévmáshoz egybetapad a névutó: *eszerint*, *enélkül*, *emellett*, *efölött* stb. Sajátságos és nehezen megmagyarázható hiba, hogy tizennégyen (19⁰/₀) a *Vas-utcai* földrajzi névben nem vették észre a hibát. Hét év óta kötőjel nélkül, külön írjuk az *út*, *utca*, *tér*, *tere* stb. utószókat. 1954 előtt ezek a tanulók még írni sem tudták, akkor jöttek az óvodából az I. osztályba. Honnan mégis minden ötödik tanulóinkban ez a tévhit? A felnőttek még kötőjelesen írják, vagy még látni lehet ilyen feliratokat, vagy talán mi nevelők is későn igazodtunk az „új” szabályhoz? Bizonyára mindez együttesen hatott a tanulókra. Végül: egészen rossz az eredmény (40⁰/₀-os) az.

ottartózkodás hibájának megítélésében. A megvizsgáltak 60%-a helybenhagyta a hibás alakot. Az összetételek határán található három azonos mássalhangzós szók kötőjeles írásával keveset törődtek.

A IV/3. mérsékelt eredményt adott, a „közepes” és a „jó” határán mozgót. Négy, a szokásostól eltérő közép-, illetve felsőfokú alakra voltunk kíváncsiak. Ilyen furcsaságok is akadtak: *jóízűbb, legalsóbb, kicsibb, legkicsibb, sokabb, leg-sokabb*. A gondolkodást, a kontrollt megelőző gépies szabályalkalmazás tipikus példáival találkozunk itt.

A IV/4. viszont jól megoldott tétel. Az igenevekkel tisztában vannak a tanulók. (Ne mondjon ellent ez állításnak az a fentebbi kitétel, hogy az *olvasandó* igenevet a tanulók egy része nem a névszók közé sorolta!) A 30%-os hiányosság onnét adódott, hogy bár minden tanuló kizárólag igenevet írt, akadtak, akik a kérdést szó szerint értelmezték, s pl. öt főnévi igenevet írtak, vagy kettő, illetve háromféle igenevet; pedig a kérdés megoldása előtt felhívtuk figyelmüket, hogy mind az öt igenév más-más legyen. Viszonylag kevés határozói igenév szerepel a feleletekben; igaz, ezek a nyelvhasználatban is ritkábbak, főleg a *-ván, -vén* képzősök.

IV/5. Erős „jó” eredményű. A hármas számcsoportok betűvel történő kötőjeles leírásában kellő jártasságot tanúsítottak a növendékek. Bizonyára a számmal való koncentráció — üres hely a számjeggyel történő leírásakor a hármas csoportok után — is jó hatással volt.

IV/6. Könnyű kérdés kiváló — 90%-os — megoldással. A megoldásokban bőségesen szerepel a hónapok és napok különféle módon történő jelzése. Többen ezt írták: *5.-én*; sok a pont is, kötőjel is.

IV/7. A 66%-os eredmény e kérdéscsoport leggyengébbike. Gyakorló tanáraink tudják, milyen nehéz problémát jelent a 11–12. év táján a névmások mind-egyikének megtanítása. Ismeretük nélkül viszont nehézségeink támadnak a VII. osztályban rögtön októberben: határozatlan és általános alany! A vonatkozó névmásokat — a melléknévieket és számnévieket is! — pedig az alárendelt mondatokkal való megismerkedésük alkalmával nem nélkülözhetik: a mellékmondatok kötőszavai gyakran vonatkozó névmások. Öt megadott névmásunk közül a birtokost és kérdőt felismerték. A *magunk* névmásról 19-en (25%) nem tudták, hogy visszaható; a *bárkit* 36-an (50%) nem helyezték el a névmások sorában. Az *amekkora* melléknévi vonatkozó névmással tapasztaltak azt kívánják, hogy kissé elidőzzünk ennél a témánál. Az a tény, hogy a megvizsgált VIII.-osok 86%-a (64 tanuló!) nem tudta e névmásról, hogy vonatkozó, súlyos hiányosság. Bonyolítja a kérdést, hogy a hibázóknak kb. fele mutató névmásra „gyanakodott”. Bizonyos, hogy az *aki, amely, ami* főnévi vonatkozó névmást ugyanúgy csaknem mindenki tudta volna, ahogy a birtokost és kérdőt. De mert egy ritkábban használtat kérdeztünk, bekövetkezett a zavar. Oka egyszerű, egyben nagyon tanulságos, s a bennünk, tanároknak nem egyszer fellelhető „könnyebb ellenállást” bizonyítja. Legyünk csak őszinték! VI.-ban tanítjuk a névmásokat. Nehéz feladat, néha izzadságos munka. S nem egyszer meglegészünk azzal, ha a főnévi, melléknévi és számnévi névmások — s ilyen a vonatkozó névmás is — közül a legkönnyebb főnévi névmás ismeretéig és készségi fokáig eljutnak növendékeink, s némi szemhunyással meglegészünk, ha a melléknévi és számnévi névmások legjobb esetben a jártasság fokáig érnek meg.

A IV/8. kérdés a határozószók és a ragos személynévmás felől érdeklődik. Az eredmény igen jó, 84%-os. A tanulók 57%-a teljesen hibátlanul dolgozott.

Gyakrabban jelentkező hibák: hiányzik vagy hibás a ragos személynévmás-10, a valóságos határozószó 16, a határozói igenév pedig 14 esetben.

IV/9. Fogós helyesírású négy határozószó- és egy névutós személynévmás közül négy hibásan, egy pedig helyesen van írva. Az esetleges hibát aláhúzással jelölték. Az átlageredmény 76⁰/₀-os, „jó”. A hibák tanulságosak. A megvizsgáltak 17⁰/₀-a a *fenn*t hibás alakot jónak vélte, s nem húzta alá; nyilvánvalóan nem ennek az egy határozószónak kivételként tanult rövid *-n*-es alakjára vonatkozó ismeret dominált az elbírálás pillanatában, hanem a szófejtés okoskodott így: adva van egy tőalak: *fenn*, s ehhez járult a *-t* rag. Ugyanennyien tévedtek a hibás *semikor* megítélésében. Utalunk a korábban a *Vas-utcai* hibás alaknál elmondottakra: 1954 óta senki sem írhatja így egyik szót sem, s ők mégis ehhez ragaszkodnak. Persze, ha élesen elvált volna a tanulók 17⁰/₀-ának tudatában a VI.-ban tanult névmások során a *se* és a *sem* előtag — *semerre*, *semeddig*, de *semmilyen*, *semmikor* —, akkor kisebb lett volna a hibaszázalék. A hibakutatás módszerének hiányára valló hiányosság a *kiljebb* hibás alak elbírálása. 21⁰/₀-ban érintetlenül hagyták a *feljebb* analógiájára, amely szó közvetlenül megelőzte a feladatban. A *lejjebb* és *kijjebb* kivételes alakokra külön kell megtanítanunk növendékeinket, eltérően a *beljebb* és *feljebb* alakoktól, s aztán gyakoroltatás közben kutatnunk kell, kik írják még helytelenül, s velük külön foglalkozni. Íme, ilyen körülmények között és ilyen apróságoknak tűnő feladatokra is kitérve kell dolgoznia a nyelv tanárának. Egészen rossz az eredmény az *énhelyettem* írásában. A külön írt hibás alakot jónak hitte 44 tanuló (59⁰/₀)! Itt a tanár magában keresse a hibát. A IV/2.-nál azt állapítottuk meg, hogy az *ez idő szerint*-et talán azért akarják tizennyolcan egybeírni, mert determinálja őket, hogy az *észerint*, *enélkül* stb. szavakban a mutató névmást és a névutót összetapasztjuk. És ezzel egyidőben a VI.-ban azt is megtanultuk, hogy a személynévmással is egybeírjuk a névutót. Erre az állításunkra (IV/2.) alaposan rácsáfolt az *énhelyettem!* 59⁰/₀-uk írta külön!

IV/10. A módosító szókkal nem volt baj. A 92⁰/₀-os eredmény kiváló!..

V. Lehet, hogy az itt feltett négy kérdés a korábbiakhoz képest kevésnek tűnik, de sokéves tapasztalatunk arról tanúskodik, hogy akik az alaktani ismeretekkel tisztában vannak, azok számára a mondatban megtanulása nem jelent különösebb nehézségeket.

Úgy látszik, a hetvennégy megvizsgált VIII.-os elég jól ismeri az összetett mondatokat, sőt — ami általános iskolás fokon figyelemre méltó eredmény — központozásukkal is tisztában van (79, illetve 86⁰/₀-os eredmény).

Vegyük sorjában a kérdéseket!

V/1. A mondatzáró írásjelek átlageredménye 87⁰/₀. Fogósnak bizonyult az első mondat. Huszonhárom próbalapon tévesen kérdőjel áll az összetett mondat végén, mert a mellékmondat: „... ismered-e Radnóti költészetét” megzavarta bizcnytalán tudásukat. E huszonhárom tanulónak az az ismerete, hogy az összetett mondat végére teendő írásjelet a főmondat dönti el; nem vált készséggé. Félúton megálltak. A másik két mondatot záró írásjel kifogástalan.

V/2. A 86⁰/₀-os eredmény az idejében kifejlesztett központozási készségre vall, vagyis arra, hogy a tanulók gondolattagolása fejlett és tudatos.

V/3. Itt mi, a feladatsort összeállítók tévedtünk. Mármost az eredmény elbírálásának módjában. Túlságosan mereven úgy döntöttünk mindkét egyszerű mondat megítélésében, hogy pl. a hét mondatrészt tartalmazó első mondat elemzését teljesen elvetettük, rossznak minősítettük, ha egyetlen mondatrészt is

helytelenül elemeztek. Utólag látjuk, helyesebb és pontosabb lett volna az elemzés és az eredmény, ha pl. az említett hét mondatrészű első mondatot aszerint ítéljük meg, hogy hány mondatrészét elemezte jól a tanuló, s hányat rosszul. Sőt még precízebbek lehettünk volna, ha az elbírálást tovább differenciáljuk: a „fontosabb” mondatrészek, esetleg a „nehezebben elemezhető” mondatrészek magasabb jó pontot kaptak volna a könnyebben felismerhetőknél, illetve kevesebb hibapontot, ha rosszul elemezték őket. Mert merev elbírálásunk azt eredményezte, hogy a tanuló csak akkor kapott 100 pontot, ha a két mondat összesen 10 mondatrészét helyesen húzta alá. Ilyen túlszigorú klasszifikálás hozott ki 59⁰/₀-os eredményt. Még így is 100⁰/₀-os 26 tanuló (35⁰/₀) munkája, vagyis ők mind a tíz mondatrészt felismerték.

Figyelemre méltó az a négy mondatrész, amelyik sűrűn szerepelt a hibalistán. Az első mondat birtokos személyragos alanya a hosszú egyszerű mondat legvégén áll, s szófajlag igéből képezett főnév. E két körülmény összeműködése azt eredményezte, hogy 20-an (26⁰/₀) nem ismerték fel benne az alanyt. Egy másik hibáról nyugodtan leírhatjuk, hogy típushiba. Ugyancsak az első mondatban szerepel két birtokos jelző. A *Kölcsey-ben* 18-an (24⁰/₀), a *népben* 26-an (35⁰/₀) nem ismerték fel a jelöletlen, rag nélküli jelzőt. A *nép szó* „helyzetét” nehezítette, hogy két másik jelző között állt. A *Kölcsey* a mondat élén helyezkedett el, s közel hozzá olvasható volt az állítmány, s lélektanilag ez determinálhatott. Tanulság az lehet, hogy az amúgy sem könnyű birtokos jelzőt — ragjuk azonossága folytán könnyen összetévesztik a részeshatározóval —, ne csak ragos, hanem jelöletlen alakjában is kellően gyakoroltassuk a VII. osztályban. Végül 22 vizsgálati lapon hibás elemzésű a második mondat főnévi igenes célhatározója: *kaszálni*. A főnévi igenév mondatbeli szerepeit nem könnyű megantánítani a tizenkét-tizenhárom éves gyermeknek. Bár ezúttal a helyesen feltett kérdés pontos eligazítást adott volna. A többi hat mondatrész felismerése csaknem teljesen tökéletes.

V/4. Az öt összetett mondat közül kettőnek kategorizálása feltűnően téves. A 4. mondatról 18-an (24⁰/₀) azt hitték, hogy magyarázó. Változatlanul fennáll tehát az a régi tapasztalat, hogy a következtető és magyarázó mondatokat gyakran összetévesztik. Itt a következtetőről azt hitték, hogy magyarázó. Bizonyára az is megzavarta a tanulókat, hogy a kötőszó nem a második tagmondat élén állt, hanem a belsejében. Ennél is komolyabb baj jelentkezett a 2. mondatnál. Ezt a kapcsolatos mondatot pontosan minden második tanuló következtetőnek tartotta. Logikailag van is valami igazuk. Így oskondtak: a tinta lefolyt, s ha például ruhára ömlött, bizonyára meg is maradt a foltja. Tehát a folt következménye a tinta kiömlésének. Így is lehet gondolkodni, bár a 2. tagmondat *megmaradt* állítmánya voltaképpen nem következménye a kifolyásnak. A kifolyás következménye ez lett volna: a ruha foltos *lett!* Végeredményben tehát a másik 50⁰/₀-nak van igaza, ez a mondat kapcsolatos. (Mi pedig az egészből levonhatjuk azt a — következtetést (!), hogy félreérthető, vitatható vagy határeset példák nem alkalmazhatók általános iskolákban.) Máskülönb 27-en (36⁰/₀) mind az öt összetett mondatot helyesen elemezték.

VI. A kb. száz perces felmérő vizsgálat végén nem láttuk volna célravezetőnek, hogy sok helyesírási nehézséggel teletűzdelt hosszú szöveget adjunk a tanulóknak elé. Ebben a nyolc rövid mondatban mérsékelt zsúfoltsággal jelentkeztek a buktatók. 13 hibásan leírt szó szerepelt a szövegben összesen 14 hibával. (Az első szóban két hiba is rejtett.)

Közöljük előfordulási sorrendjükben a szövegben rejlő hibákat, s mindegyik után azt, hogy a VIII.-osok hány százaléka nem vette észre a hibát.

Az 1. szó két hibáját külön tárgyaljuk.

Örs: 46⁰/₀. Ez igen magas. Sajnos a felnőttek igen tekintélyes hányada ugyancsak rövid *ö*-vel ejti és írja, így: *örsi, örsvezető, Budaörs* stb.;

örsel: 9⁰/₀ nem vette észre a hasonulás hiányát, vagyis a *-val, -vel v-jét*;

gyönyörű: hibátlan. Mindenki aláhúzta a rövid *ü-t*;

falú: hibátlan. Mindenki aláhúzta a hosszú *ú-t*;

elfárattak: hibátlan. Mindenki aláhúzta a *t-t*;

futballabda: 44⁰/₀. Magas. (Lásd a IV/2.-at: *ott-tartózkodás!*) Többen a *t-t* is aláhúzták, *d-t* kívánva!;

uzsona: 5⁰/₀;

pirossan: 4⁰/₀;

galyak: 9⁰/₀. Ritkán előforduló szó, sokan rövid *gy*-vel ejtik. A 9⁰/₀ nem tekinthető magasnak;

eggyet: 5⁰/₀. Makacs hibajelenség, amely követi a kiejtést. Bár a 4 tanuló, aki nem húzta alá, aránylag nem sok;

Velencei tó: 16⁰/₀. Földrajzi tulajdonneveink helyesírása még az 1954-es egyszerűsítés ellenére sem egyszerű annyira, hogy tökéletesen megtaníthatók volnának a leggyakrabban előforduló, több szóból álló magyar szavak az általános iskolában;

Csongrád-megye: 9⁰/₀. Erre a szóra ugyanaz vonatkozik, amit a *Velencei-tó*-nál megjegyeztünk;

lőjjetek: 24⁰/₀. Magas. Nem sok mentség van rá. Kellő tudatosítás és gyakorlás útján sokkal alacsonyabbra szorítható ez a magas hibaátlag;

áld: 45⁰/₀. Két azonos alakú szó összekeverése dolgozott itt, s eredményezte ezt az ijesztő százaléku hibatömeget. Hiszen az *áld* és *álld* kiejtése csaknem azonos. Mondatbeli szerepükben válik el jelentésük. Nem volt tudatos a tanulóknál, hogy itt nem az *áldani*, hanem az *állni* főnévi igenév alapszavának felszólitó módú rövid alakjával állanak szemben.

A 84 százalékos elért eredmény mégis — a fenti hibák ellenére is — azt tanúsítja, hogy a 74 tanuló helyesírásával átlagban nincs komoly hiba, ha egyénileg — s ez természetes — akadnak is gyengék.

*

A vizsgálat eredményeihez függetlenül ideiktatunk még néhány statisztikai adatot anélkül, hogy ebbe túlságosan elmélyednénk, hiszen — amint ezt tanulmányunk elején jeleztük — bizonyos adatok nem tarthatnak számot közérdeklődésre.

A három VIII. osztály átlageredménye szinte teljesen egyenlő. Az *a* osztályé 77⁰/₀, a *b*-é 76⁰/₀, a *c*-é 77⁰/₀. S ez meg is felel — még a *b*-nek egy árnyalattal halványabb teljesítménye is — a tanév végén kapott magyar nyelvi osztályzat-átlagoknak. Talán csak az említhető, hogy jelen felmérésben nem mutatkozott fölény a *c* osztály javára az *a*-val szemben, ami az év végi jegyekben 12/100-ot mutatott a *c* javára.

Kétnembeli tanulókról lévén szó, nem érdektelen a nemek szerinti átlageredmény közlése sem. A 36 fiú átlaga 76,36⁰/₀, a 38 leányé 75,82⁰/₀. Tehát ez is csaknem teljesen azonos.

Vessük most össze a tanulók itt mutatott eredményét tanév végi magyar nyelvi és irodalmi osztályzatukkal! Vajon milyen mértékű az eltérés? Hogy eltérés van, az annál is inkább természetesnek látszik, mert a tanév végi jegyben a nyelvtan mellett az irodalomban felmutatott eredmény is tükröződik. A 74 tanuló közül 46 (62%) ugyanazt a jegyet kapta bizonyítványában, mint amit itt elért. 15-en jelen felmérésben jobban dolgoztak (20%), mint általában, s csak 13-an gyengébben (18%). Ez azt mutatja, hogy ha a magyar nyelv tanára nem egyoldalú, s a nyelvtan óráit éppoly lelkesen és szeretettel tanítja, mint az irodalmat, nem kell „lerontania” a tanulók osztályzatát a nyelvtani tudatlanságuk meg a helyesírásuk miatt. Külön idekívánczozik annak megállapítása, hogy öt tanuló feltűnően jobban szerepelt itt, mint „bizonyítványában”, s csak kettő feltűnően gyengébben. Az összes pontszámok alapján különben a „ranglistát” így lehetne megállapítanunk: 94%-os átlagot ért el 1 tanuló, 93%-ot szintén 1, 91-et 3 és 90-et szintén három. A legalacsonyabb pontszámok: 51, 52, 54 és 55% egy-egy tanuló munkájában.

8. Összegezés

A felmérés és a vele folytatott sok-sok órai elemzés nem volt felesleges és haszontalan időtöltés. Leggazdagabb tapasztalatot mindez természetesen annak nyújt, aki ezt a munkát végzi. Úgy érzi, olyan mélyen látott bele műhelytitkokba, hogy sajnálja, másoknak, a sok ezer magyart tanító kartársnak erre nem volt módja. Szükség volt erre a munkára mind saját tanári munkánk ellenőrzése, mind a tanulók egyéni teljesítményének megállapítása végett, mind pedig azért, hogy esetleg felbukkanhatnak általános érvényre igényt tartó kérdések is a vizsgálat során.

E felmérés elemzéséből mint hiányosságokat és általános tapasztalatokat a következőket szűrhattuk le:

1. Jelenleg érvényben levő tantervünk követelményeit tekintetbe véve főleg a szóalaki ismeretekkel és az igeragozással kell alaposabban foglalkoznunk (jelek felismerése és használata; az ige különböző száma, személyei; módok).

2. Komoly nehézségek mutatkoznak azoknak a szavaknak rövid-hosszú mássalhangzója írásában, amely szavak kiejtése és írása eltér (*szakáll, díj* stb.).

3. Nagyobb gondot kell fordítanunk a szavak betűrendbe szedésére.

4. Általában erősen determinálja tanulóink írását kiejtésük. A magyar helyesírás három elvének gyakorlati tudatosítása ezért fontos feladat.

5. Sok tévedés forrása lehet a hibás kiejtés beidegzettségé (*szalona, őv, örs* stb.).

6. Meg kell tanítanunk növendékeinket arra, hogy az egyszerű szavak elválasztásakor a tanult szabályra ügyeljenek, s ne keressenek értelmes elemeket (*Vesz-prém!*)

7. Kutassuk fel, s hívjuk fel illetékesek figyelmét a tantervben észlelt maximalizmusra (többjelentésű és azonos alakú szavak; az ige-fajai az alany szempontjából; az összes névmás tanítása)!

8. Sose tévesszük szem elől: a nyelvtan eszköz a helyes beszéd és írás elsajátítására! Ezért nem rendszerint tanítunk, hanem súlypontoszunk az anyagot. S ahol csak lehet, a szavak jelentéstartalmát, alaki elemeit stb. az élő beszédbe ágyazva tanítsuk, s fejlesszük a tanulók szó- és kifejezés-kincsét!

9. Kerüljük a gépies grammatizálást, mert ez az élő nyelvtől eltérő, sokszor értelmetlen formákat szül (*legalsóbb, kicsibb, sokabb!*)

10. Ne keverjünk a grammatikai elemzésbe lélektani, logikai elemzést!

11. Helyesírástanításunkban nem nélkülözhetjük a „hibakutatás” módszerét, amely mintegy összekapcsolja az egyéni és csoportos helyesírástanítást.

12. Eddig általában a koncentricitás elve érvényesült nyelvtanítási-sunkban. Jövő szemléletünk a linearitás elvére épül. Ez azonban távolról sem jelentheti azt, hogy nem lesznek állandóan vissza-visszatérő nyelvi tények tanításunkban (a központozás jelzése; a *j* és *ly* írása; szófaji elemzés stb.).

*

Amikor pontot teszünk tanulmányunk végére, tisztában vagyunk vele, hogy ez csupán szerény kísérlet arra, hogy végzett oktatói munkánk eredményét úgy mérjük le, hogy abból a maximális tapasztalatot leszűrhesük. Bizonyára sok-sok kísérletre, vizsgálódásra van szükség még ezen a téren folyamatosan, az évek láncában. De minden fáradság megéri, hiszen eme munkánk a gyermek érdekében történik, aki mindannyiunk számára a legkedvesebb a világon.

НАВЫКИ И ЗНАНИЕ ГРАММАТИКИ В ВОСЬМОМ КЛАССЕ ОБЩЕОБЯЗАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Л. ШОМФАИ

В конце учебного года 1960/61 гг. с помощью вопросительных листов рассмотрены были навыки к правописанию и знание грамматики 76 учащихся, окончивающих восьмой класс общеобязательной школы. На основе пятидесяти вопросов было установлено: в какой степени усвоили учащиеся фонетику, морфологию, предписанные учебным планом и как знают части речи и правописание. По заданным вопросам ученикам надо было разбирать простые и сложные предложения, короткий, но трудный по правописанию текст. Подытоживая результаты автор устанавливает, что восьмой класс базовой школы достиг в среднем 76,7%-ов по грамматике, что может считаться достаточно хорошим результатом. Потом он, анализируя общий опыт своих исследований, указывает на задачи, с помощью которых можно повышать навыки учащихся. Ещё говорит он о максимальных частях учебного плана.

GRAMMATISCHE KENNTNISSE UND FERTIGKEITEN BEI DER BEENDUNG DER GRUNDSCHULE

Von

L. SOMFAI

Es wurden die in der Grundschule erworbenen grammatischen Kenntnisse und die Fertigkeit in der Rechtschreibung von 76 Schülern, die am Schluss des Schuljahres 1960—61 die drei VIII. Klassen der Übungsgrundschule der Pädagogischen Hochschule Szeged absolvierten, mittels Ausfüllen von Testblättern untersucht. Auf Grund von einem halben Hundert Fragen, die in sechs Gruppen eingeteilt waren, wurde festgestellt, welche Kenntnisse die Schüler in der Lautlehre und Formenlehre erworben hatten, wie weit sie die Arten und die Rechtschreibung des Zeitwortes, sowie die anderen Wortarten kennen; auch die Analyse von einfachen Sätzen und die Arten des zusammengesetzten Satzes, sowie ein kurzer Text zur Untersuchung von schwierigen Rechtschreibfragen kamen vor.

Die Ergebnisse der Testblätter wurden vom Verfasser prozentual ausgewertet. Es wurde festgestellt, dass die VIII. Klassen der Übungsgrundschule ein durchschnittliches Resultat von 76,7% gegenüber dem maximalen und idealen 100% aufweisen konnten, was als ein sehr gutes Ergebnis zu betrachten ist.

In der Arbeit werden nach eingehender Untersuchung und Analyse der einzelnen Fragen die allgemeinen Erfahrungen festgelegt und darauf hingewiesen, was noch getan werden könnte, um die Fertigkeiten der Schüler weiter zu steigern. Gleichzeitig wird gezeigt, welche Stoffgebiete des gegenwärtigen Lehrplanes noch als maximalistisch anzusehen sind.